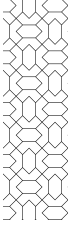

CITATION

ÖTENKAYA, Yusuf, Turning Point in the Mamluk History: A Third Reign of al-Nasir Muhammad ibn Kalavun 1310-1341, *Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZİFDER]*, 6, 6 (2017/2) pp. 169-182

Amalia Levanoni, A Turning Point in the Mamluk History: A Third Reign of al-Nasir Muhammad ibn Kalavun 1310-1341, Leiden, 1995, 238 ss. ISBN 9004101829

Yusuf ÖTENKAYA

Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
yusufotenkaya@erciyes.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-6721-4888>.

Haifa Üniversitesi öğretim üyelerinden Amalia Levanoni'nin kaleminden çıkan bu eser, Memlûk sultanı en-Nâsır Muhammed b. Kalâvûn (ö.1341) döneminin politik, ekonomik, askerî ve toplumsal olgu ve olaylarını dönemin çağdaş kaynakları ışığında incelemektedir. Levanoni'ye göre bu çalışma herşeyden evvel Memlûk sisteminin aynı kalmadığını ve tarihî süreç içerisinde ilkesel yönden bazı değişiklikler geçirdiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle David Ayalon'a antitez mahiyeti de taşımaktadır. Çünkü David Ayalon Çerkez Memlûkleri devrinde askerî noktada Memlûk/kölemen sisteminin "aynı" kaldığını iddia etmekteydi. Nitekim Levanoni'nin kastettiği değişim dönemi en-Nâsır Muhammed b. Kalâvûn devrine tekabül ediyordu. Bu dönemde geleneksel/klasik Memlûk askerî sistemin yok edildiği, tayin ve terfilerde liyakatin dikkate alınmadığı tafsilatlı bir biçimde vazedilmiştir.

Dört bölümden oluşan eserde, Memlûk Devletinin teşekkül (formative) dönemi, Nâsır Muhammed döneminde geleneğin yok edilmesi, değişen sosyal ve siyasal konjonktürler ile Nâsır Muhammed zamanında ekonomi mevzularına değinilmiştir. Eserin her bölümü kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmaktadır. Hemen hemen her alt başlıkta Memlûk Devletinin dönüm noktası diyebileceğimiz talim-terbiye ve terfi sistemine, konu bü-

KAYNAKÇA

ÖTENKAYA, Yusuf, Turning Point in the Mamluk History: A Third Reign of al-Nasir Muhammad ibn Kalavun 1310-1341, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]*, 6, 6 (2017/2) ss. 169-182
Makale Geliş T.: 24/10/2017, **Kabul T.:** 13/11/2017.

tünlüğü bağlamında değinilmiştir. Bu bağlamda eserin temel noktası memlûk/kölemen sisteminin süreç içerisinde nasıl tahrip edildiği ve bunun sonucunda nelere sebep olduğuyula ilgilidir. Eserde en dikkat çekici husus, belli başlı olayların teselsül zinciriyle değerlendirildiği ve bunun belli dönemlerde bir “dönüm noktası” teşkil ettiğidir. Bir başka ifadeyle eserin mihenk taşı, belli başlı olayların kaynama noktasına geldiğinde bir zemin yaratıyor havasına bürünmesidir.

“Memlûk Devletinin Teşekkül Dönemi” başlıklı ilk bölümde (s. 5-27) teşkilat, talim-terbiye ve yükselme/terfi ilkeleri ele alınarak bu ilkelerin Memlûk devlet geleneğinde nasıl bir rol oynadığı, Eyyûbîler’le karşılaştırmalı olarak anlatılmaktadır. Bu bölümün teşkilat alt başlığında Memlûklerin, Eyyûbî hükümdarı Salih Eyyûb’un (1240-1249) izinden giderek onun politikalarını benimsedikleri ve merkezî bir oluşum kurdukları belirtilmektedir. Nitekim bu merkezî düstûr otonom Eyyûbî idari sisteminin yerini almıştır. Bu sistemin benimsenmesi hususunda Haçlı-Moğol tehlikesine işaret edilerek âdetâ sürecin Memlûk Devleti’ni merkezî bir sistem kurmaya sevk ettiği belirtilmiştir. İbn Tağrıberdi ile Makrizî’den alıntı yapan Levanoni, Sultan Baybars’ın (1260-1277) Moğol hükümdarlarının ilkelerine göre ve Cengiz Han’ın yasalarına göre hareket ettiğini belirtmiştir. Eyyûbîler döneminde ordu, yönetici/idareci elit tabaka için varken Memlûkler döneminde ordu, bizzat yönetici elit olmuştur.

Eyyûbî-Memlûk ordu ve iktâ sistemini değerlendirirken Eyyûbî ordusunda istikrar ve sürekliliğin olmadığı, buna mukabil Memlûk ordu sisteminde intizamlı bir yapının mevcut olduğu dönemin kaynaklarına dayandırılarak anlatılmıştır. Ancak teşkilat ile ilgili bilgiler verilirken Memlûklerin meşrûiyetlerini sağlama adına “İslâm’ın koruyucuları ya da hâmisî” olarak değerlendirilmesinin yerinde olmadığı kanaatindeyiz (s. 6). Çünkü Memlûklerin, İslâm’ın koruyucusu olarak anılmalarının teşkilat ile ilgili bir bağıntısı olmayıp bu veri, farklı bağlamlarda analiz edilmesi gereken bir husustur. Bu nedenle bu bölümde daha çok Memlûklerin nasıl bir ordu ve idare sistemi ortaya koyduklarına değinilmesi gerekirdi.

Birinci bölümün ikinci alt başlığında Memlûk askerî-idari talim-terbiyesi ile ilgili bilgiler veren Levanoni, her şeyden evvel “sadakat il-

kesine” göre hareket edildiğini belirtmiştir. Onun temel ögesi “hoşdaş” telkiniydi ki bu tek bir efendi/sultan ve onun kendisine sadakat içerisinde hizmet eden hizbini tanımlıyordu. Ancak burada verilen bilgilerin kâfi olmadığı kanaatindeyiz. Nitekim hoşdaşlık mezkûr şekilde tanımlandığında muğlak kalmaktadır. Talim-terbiye hususunda bilgi verirken onun en temel ögesi ya da unsuru olan hoşdaşlık’ın aynı sultana hizmet eden asker ocaklarından yetişen kölemen sınıfında olan kimselelerin aralarında kurdukları biyolojik temelli olmayan kardeşsel bir bağ ile tesanüt olduğu açıklanmayarak ihmâl edilmiştir.

Birinci bölümün üçüncü alt başlığında yükselme/terfi ilkeleri etrafında analiz edilmeye çalışılmıştır diyebiliriz. Köle olarak alınıp talimhanelerde yetiştirilen kölemenler gerekli donanımları ittihâz ettiklerinde “kulluktan” kurtulup efendisinin askerî hizmetine giriyorlardı. Onların yükselmeleri konusunda çeşitli sultanların tabakatları ele alınmak suretiyle terfinin yöntemleri üzerinde durulmuştur. Bilhassa çalışmanın yoğunlaşmış olduğu en-Nâsır Muhammed (1310-1341) dönemi ile 1250-1310 yılları arasında klasik dönem olarak tavsif edilen dönem arasında karşılaştırma yapılarak terfi usûlleri hakkında kıymetli bilgiler verilmiştir (s. 20). Terfi mevzuuyla alakalı pek çok tarihçinin gözden kaçırdığı “kıdemü’l-hicre” kavramını Levanoni’nin iyi analiz ettiğini görmekteyiz. Burada yer alan kölemenlerin, efendileri sultan olduktan sonra becerilerine göre emirlik pâyesini ile taltif edilmeleri, onların sultan olmadan önce iyi ve kötü zamanlarında efendilerine olan sadakatlerini göstermektedir.

“En-Nâsır Muhammed Dönemi: Geleneği Yok Etme” başlıklı ikinci bölümde; (s. 28-81) Nâsır Muhammed’in politik hâkimiyetini sağlama almak arzusuna kapılıp yalnızca güvendiği kimselere emirlik verdiği göze çarpmaktadır. Kendisine yakın bulduğu kölemenleri seçkin emir statüsüne terfi ettirip onlara Suriye ve Mısır’da belli başlı naiplikler verildiği ele alınmıştır. Bu durumun klasik memlûk/kölemen talim-terbiye sistemini inkiraza uğrattığı anlatılmaktadır.

Baybars I döneminde halifenin, sultanın meşrûiyetini sağlama noktasında ne denli önemli olduğu ele alınırken (s. 14) en-Nâsır Muhammed döneminde artık halifenin pasifize edildiği görülmektedir. Nitekim sultanın, halifenin hareketlerini kısıtlamakla kalmayıp ona yapılan

ziyaretleri de engellediği anlatılmaktadır. Bunun yanında onun, halifelerin ölmeden evvel yaptıkları vasiyete de müdahil olduğu, kendi çizgisinde olmayan kimseleri hilafet makamına uygun görmediği belirtilmektedir. Nâsır Muhammed'in, halifenin yanısıra yine kendi düşüncelerini kadılar üzerine empoze ettiği, onların sûfî din anlayışı çerçevesinde hareket etmelerini sağladığı anlatılmaktadır (s. 30) Ancak bu hususta Nâsır Muhammed'in neden bu şekilde hareket ettiği, bunun neticesinde neler kazandığı ya da neleri kazanmayı umduğundan bahsedilmemiştir. Bu durum Memlûklerin, Şafî mezhebinin etkisini azaltmak istemeleriyle ilgili herhangi bir plânlarının olup olmadığı sorusunu akıllara getirmektedir. Maalesef eserde buna bir cevap bulunamamaktadır.

Talim-terbiye ve terfilerin geleneğin yok edilmesinde nasıl rol oynadığı ele alınırken klasik dönem dediğimiz Baybars ve Kalâvûn dönemleri ile Nâsır Muhammed dönemi karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Baybars ve Kalâvûn zamanında kurulan talim-terbiye ve terfi sisteminin tam manasıyla objektifliğine dikkat çekilerek Nâsır Muhammed'in bu objektifliği ortadan kaldırdığına işaret edilmiştir. Önce bazı hür ve Müslümanların orduya alınıp seçkin emirler arasına katıldığı, ardından da onların sultan ailesiyle evlilik kurması neticesinde yeni bir seçkin zümre sınıfının ihdâs edildiği vurgusu yapılmıştır. Levanoni'ye göre bu aileden olanlar hiçbir eğitimden geçmeden doğrudan seçkin emir olmuşlardır. Elbette ki bu durumun talim-terbiye sistemini yok edip geleneği çöküntüye uğratması kaçınılmazdır (s. 38). Daha sonrasında Emir Kavsûn, Emir Beştak, Altınboğa el-Mardinî, Meliktimur el-Hicazî ve Timurtaş ibn Cabân gibi isimlere yer verilmek suretiyle bunların nasıl genç yaşta, hiçbir eğitim almaksızın "tepeden inme" bir biçimde seçkin emir statüsüne (emir-i mîe) getirildikleri somut örnek olarak gösterilmiştir (s. 40).

İkinci bölümün bir başka alt başlığı olan yerde *evlâdu'n-nâs* dediğimiz kölemenlerin çocuklarının istihdamından bahsedilmiştir. Klasik memlûk/kölemen sisteminde hürlerin Mısır'da ordu ve idareye alınmayıp genel nüfusa dâhil edildiği söylenirken Nâsır Muhammed döneminde bu anlayıştan vazgeçilip kölemen çocuklarına seçkin emirlik pâyesi verildiğine değinilmiştir. Dolayısıyla bu durum geleneğin yok edilmesine sebebiyet vermiştir. Levanoni'ye göre esasında burada ge-

leneği tahrip eden şey kölemen çocuklarının orduya alınması meselesinden daha çok, onların hiçbir talim-terbiye sisteminden geçmemeleridir. Nitekim müellifin ifadesine göre kölemen çocukları zaten Suriye “halka¹”sında görev yapabiliyorlardı (s. 43). Levanoni’ye göre evlâdu’n-nâs sistemi zamanla klasik Memlûk normlarının altını oymuş ve sultana benzer hatta 1341-1382 yılları arasında sultandan da üstün aristokrat sınıfı olarak tezahür etmiştir (s. 48).

İkinci bölümün diğer bir alt başlığı ikta, maaş ve bağışlar mevzudur. Burada da Nâsır Muhammed’in Kerek sürgününden Kahire’ye geldikten sonra beraberindeki kölemenleri seçkin emir yapmakla kalmayıp onlara yeni iktalar ile bağışlarda bulunduğu anlatılmaktadır. Bu durum eski seçkin emirlerin öldürülmesine, sürgün ya da hapsedilmesine neden olmuştur. Burada verilen maaşlar ya da bağışlar ele alınırken fütursuzca davranıldığı, klasik dönemde harcanmayan paraların harcanıldığı söylenmektedir. Mesela Baybars döneminde, 1269 yılında emir-i mî’e verilen yıllık ikta geliri 3 bin dinar iken Nâsır Muhammed döneminde bu rakamın 200 bin dinar kadar olduğu anlatılmaktadır. Fakat burada Levanoni’nin takip eden yıllardaki enflasyon rakamlarını dikkate almadığını görmekteyiz (s. 56) ki bu, iyi analiz edilmediğinden onun vermiş olduğu örnekler sanki bir “israf algısı”na neden olmuş gibi gözükmektedir. Ancak şu da gözardı edilmemelidir ki Nâsır Muhammed, her fırsatta kölemenlerine maaşlarının ya da ikta gelirlerinin haricinde yüksek meblağlar dağıtarak devlet gelirlerini israf ettiği aşikârdır.

“Değişen Sosyal/Toplumsal Örüntüler ve Politik Konjonktürler” başlıklı üçüncü bölümde (s. 81-133) ise Nâsır Muhammed’in ölümünden sonra emirlerin onun vasiyetine bağlı kalıp oğullarını ve torunlarını tahta geçirdiği görülmekte, fakat emirlerin yönetimi ele geçirebilmek için birbirleriyle nasıl bir amansız mücadeleye tutuştuğu da anlatılmaktadır. Bu mücadeleler esnasında sıradan kölemenlerin isteklerinin yerine getirilip getirilmediğine göre hareket ettikleri dikkat çekmekte-

¹ Halka; Eyyübiler döneminde sultanın askerlerini tanımlarken Memlûkler döneminde Suriye askerlerini ifade eder olmuştur. Bu askerler merkez Kahire’deki askerlere kıyasla daha ikincil konumdaydı. Onların metbûsu Kahire’deki merkez orduydı. Suriye naibinin emri altında bulunurlar ve ihtiyaç dâhilinde Kahire’deki sultana yardım etmekle yükümlüdürler.

dir. Kölemenlerin her zaman daha fazlasını kazanmak ve orduda yüksek rütbelere sahip olup kişisel zenginliklerini artırmak umuduyla “döneklik” içinde buldukları son derece iyi analiz edilmiştir. Nitekim onlar önceleri sultanın hizmetinde bulunup onun oğullarının sultan olmasını destekledikten sonra Emir Kavsûn’un daha fazlasını vaat etmesiyle onun safına girdikleri bir gerçektir. Bu dönemde emirlerin nezdindeki norm şudur: “Ne kadar fazla kölemenin isteklerine cevap verilirse o kadar fazla iktidar sahibi olunur.” Bu anlayışın başta emirlik olmak üzere sıradan kölemenlere ve son olarak da klasik talim-terbiye sistemine nasıl zarar verdiğine ayrıntılarıyla değinilmiştir. Müellifin burada dikkat çektiği nokta ise sistemin olmadığı ya da ihlâl edildiği devletlerde/ siyasal teşkilatlarda çöküşün kaçınılmaz olduğudur. Çünkü bu sistemde başta anlatmaya çalıştığımız “teselsül zinciri” olup bu zincirin bir halkası yıprandığında her uzva domino etkisiyle zarar vermekteydi.

Üçüncü bölümün diğer bir alt başlığında Memlûk bozulmuşluğundan istismar etme konusuna değinen müellifin bu başlıkta tekrara düştüğünü, kölemenlerin nasıl hizip değiştirdikleri hakkında farklı bir şey çizemediğini belirtmemiz gerekmektedir. Fakat tekrara düşülmüş de olsa bu kısımda özellikle halka askerlerinin ve ümmetin, (avam) nasıl manipüle edilip seçkin emirlerin safında iktidar mücadelesine giriştiği değerlendirilmiştir. Onların taleplerinin neler olduğu, Kahire askerlerine nispetle nasıl bir ikincil statüye sahip oldukları ve bu konudaki rahatsızlıkları kayda değer şekilde ortaya konulmuştur. 1341 yılına değin ümmetin *avam* hiçbir siyasi etkisinin olmadığını anlatan müellif, bilhassa Nâsır Muhammed’in ölümünden sonra kölemenlere karşı bir denge unsuru olarak kullanıldığını belirtip Emir Aydoğmuş’un, Emir Kavsûn’la giriştiği iktidar mücadelesinde ümmetten büyük çapta istifade ettiğini örnek olarak göstermiştir (s. 112). Ancak ümmetin nasıl harekete geçirildiği, kölemenlere karşı bir düşmanlığın olup olmadığı ya da Mısır’ın yerliler marifetiyle değil de yabancı unsurlar tarafından yönetilmesine karşı olabilecek bir hissiyatın olup olmadığı maalesef açıklanmamıştır. Nitekim ilerleyen yıllarda ümmetin, artan siyasal teşebbüslerinden korkulup tekrardan pasifize edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Üçüncü bölümün bir diğer alt başlığında Nâsır Muhammed’in üçün-

cü defa saltanatı ele geçirmesindeki saiklere değinen müellif, 1290-1310 yılları arasında iktidarı ele geçiren Kitboğa, Laçın, Baydara ve Baybars el-Çaşnigir'den bahsetmiştir. Bunların iktidarı ele geçirip sultan olmasından sonra seçkin emirler arasındaki rekabetin daha da arttığı ve bu anlaşmazlıklar yüzünden Nâsır Muhammed'in üçüncü defa tahtı ele geçirdiği anlatılmıştır. (s.115) Fakat burada Kıpçak Türklerinin ordu ve idarede ne denli etkin oldukları gözden kaçırılmıştır. Yukarıda ismi geçen sultanların Çerkez ve Moğol kökenli olduklarına dikkat edildiğinde Kıpçak kökenli emirlerin buna müsaade etmeyecekleri gayet tabiidir.

Nâsır Muhammed dönemi (1310-1341) ile birlikte emirlerin asker ocaklarından ya da talimhanelerden yetişmeyip sultan ya da emir marifetiyle hür ve Müslümanlardan seçilmesi, terfi etmek için ciddi bir birikime sahip olmak gerekmediğini göstermektedir. Bu vaziyet müellif tarafından etraflıca analiz edilerek ortaya koyulmaya çalışılmıştır. 1342'de Nâsır Ahmed, seçkin emirler tarafından tahttan uzaklaştırıldığına sultanın memlûklerine, "Biz size danışmadan Salih İsmail'i sultan yaptık. Bu hususta fikirlerinizi söyleyin." ifadesi, müellif tarafından iyi yakalanarak sıradan kölemenlerin de artık devletin politik kararlarında etkin olduklarını gösterir niteliktedir (s. 120). Yine aynı doğrultuda örnekler çoğaltılarak özellikle 1361 yılından itibaren Yalboğa² kölemenlerinin seçkin emirlere isteklerini dinlettirdiklerini, atabekü'l-asakir'i şayet istemiyorlarsa veya onunla alakalı hoşlarına gitmeyen bir durum varsa derhâl değiştirdiklerini ve bu durumu kabul etme hususunda seçkin emirleri de ikna ettikleri değerlendirilmiştir.

Dördüncü ve son bölüme gelindiğinde (s. 133-197) burada genel itibarıyla Nâsır Muhammed döneminde ve sonrasında ekonomi genel hatlarıyla değerlendirilmiştir. Ekonominin bozulmasında nelerin etkisi olduğu, nasıl bir mâlî politikanın norm hâline getirildiği, sultanın mailyeti olarak addettiğimiz hane halklarının masrafları ile birlikte iktidar savaşları sırasında daha fazla hizip toplamak adına israfların yapıldığı ele alınıp yorumlanmıştır. Ancak eserde dönemin vakanüvislerinden yapı-

² Yalboğa kölemenleri, Çerkez asıllı olan Yalboğa el-Ömer'e (ö.1366) nispetle bu isimle anılmaktadır. Onun hizbini oluşturan Yalboğa kölemenleri, 1382 yılında iktidarı ele geçirecek olan Berkük'a da hizmet edip ve devletin tam manasıyla Çerkezlerin eline geçmesinde son derece mühim rol oynamışlardır.

lan alıntılarda Nâsır Muhammed döneminin ekonomik krizlerin başladığı evre olarak alınmaması dikkatleri bu noktaya yoğunlaştırmaktadır. Müellif bunun üzerine değerlendirmelerde bulunurken, Nâsır Muhammed döneminin “kalkınma dönemi” olarak ele alındığını belirtmiştir. Bir başka ifadeyle Muhammed Nâsır dönemi ekonomik bozulmuş dönemi dâhilinde ele alınmamıştır. Nitekim 1290-1310 yılları arasındaki istikrarsızlıktan sonra Nâsır Muhammed’in sultan olmasıyla birlikte el-Revkû’n-Nâsırî³ politikaları sayesinde ekonomide ciddi artışlar yaşandığı anlatılmıştır.

Ekonomik problemlerin başladığı evre olarak dönemin vakanüvislerinden yapılan alıntılarda 1380’li yıllar gösterilmektedir. Bu dönemde Berkûk’un tahta çıkmasıyla birlikte yanlış parasal politikaların uygulandığı, pazarda gümüş açığının yaşandığı, gümüş yerine bakırın bol miktarda basılıp piyasaya sürüldüğü vs. şeklinde yapılan uygulamalara yer verilmiştir (s. 133). Bunun yanı sıra tedavüle sokulan bakırların altın ve gümüşe endekslenmesi gerekirken tam tersinin yapılarak altın ve gümüşün bakıra endekslediği, bu iki metalin değerinin bakıra göre devalüe edildiği bilgisine yer verilmiştir. Ancak bu basılan bakır paraların pazar tarafından reddedildiği, avarı düşük olarak yorumlandığı, bunun üzerine tekrardan gümüşe dönüldüğü, fakat yine yanlış parasal politikaların uygulanarak bu sefer de altının gümüş nezdinde düşürülmeye çalışıldığı anlatılmıştır (s. 135).

Ekonominin kontrol edilemez çöküşü 15. yy.’ın ilk yıllarında da (1399-1412) devam ederek en-Nâsır Ferec zamanında Timur’un Suriye’yi işgal etmesine sebebiyet verdiği, bunun yanı sıra en-Nâsır Ferec’in kendisine karşı gelen isyancı emirlerle mücadele etmek uğruna halka yüksek vergiler yüklediği, 1403-1404 yıllarında yaşanan kuraklıklar sonucunda ciddi mahsûl ile gelir kayıplarının yaşandığı ve yüksek enflasyon oranları ekonominin çöküşündeki etmenler olarak değerlendirilmiştir. Müellifin bu olumsuz koşullar altında dikkat çektiği

³ El-Revkû’n-Nâsırî, arazi etüdü/değerlendirmesi ile yeniden iktâ dağılımlarına matuftur. Bu politikalar sayesinde ciddi toprak gelirleri elde edilmiş, yeni yeni yerler tarıma açılmıştır. Nâsır Muhammed’in kişisel iktaları dediğimiz “has” araziler %100 artmıştır. Bunun yanı sıra kendisine yakın gördüğü memlûkler emir rütbesine tayin edilerek onlara etüdünü yaptırdığı arazilerin gelirlerini bahşetmiştir (s. 142).

husus üretimin yapılamaması sebebiyle çiftçilerin yaşam stillerini değiştirip köylerini terk etmeleridir. 1375'te Mısır'daki 2322 köyden 2122'si 1454 yılına gelindiğinde terk edilmiştir. Bu durum müellifin ifadesiyle tarımsal anlamda çöküşün delilidir (s. 138). Yine sulama sisteminde ciddi sorunların olması nedeniyle 24 bin feddan⁴ olan ekilebilir araziden yalnızca bin feddanın ekilebilir kaldığı, diğer yerlerin terk edildiği değerlendirilmiştir.

Nâsır Muhammed'in üçüncü saltanatının son on yılı ile ilgili bilgiler verilirken bu dönemin bazı vakanüvislerce 15. yy.'daki ekonomik buhranın kökeni olarak algılandığı belirtilmiştir. Tarımsal, endüstri ve ticaretteki büyümelere rağmen 1331 yılından itibaren bir dizi ekonomik problemlerle karşı karşıya kalındığı, bunun önüne geçebilmek amacıyla bazı emirlerin mallarına el konulduğu ve seçkin emirlerin mallarına hususî vergilerin getirildiği anlatılmıştır (s. 149). Artan bütçe açıklarının önüne geçebilmek amacıyla devlet Suriye'den getirilen kumaşları zorla ucuza satın alıp bu malları Kahire tüccarlarına zorla ve en az üç kat pahalı olarak sattığı bilgisine yer verilmiştir. Kanunsuz bir mâlî politikanın norm hâline getirildiğini ele alan müellif, bu durumun ülkede genel bir hoşnutsuzluğa sebep olarak ekonomide ciddi kayıpların yaşanmasına sebep olduğunu ele almıştır.

Eserde dönemin çağdaş kroniklerine yer verilmekle kalınmayıp aynı zamanda bu verilerin iyi bir biçimde analiz edildiği, tartışıldığı görülmektedir. Kroniklerden elde edilen verilerin ikincil kaynaklar yardımıyla tahkikinin yapıldığı, problemlerin azamî ölçüde çözülmeye çalışıldığını görmekteyiz. Eser aynı zamanda kendinden önce yapılmış çalışmalara yer yer değinerek onların eksik kalan yönlerini tamamlamaya çalışmıştır. Müellif politik ya da ekonomik olayları irdelerken yalnızca Arap kaynaklarına dayanmakla kalmamış, aynı zamanda Avrupa'da yazılan kronikleri de dikkate almıştır. Bu nedenle biz 15.yy'da ekonomik buhranlardan, pazarda yaşanan gümüş açığından bahsederken aslında tüm dünyadaki ekonomik problemleri de müşahede edebilme fırsatını yakalıyoruz. Dolayısıyla dönemin politik problemleri ile beraber ekonomik buhranlarının kökenine nüfûz edip nasıl bir dünya resmi

⁴ Feddan yaklaşık 4 dönüm ya da 4 bin m² ye tekabül etmektedir (s. 200).

ve tasavvuru olduğunu anlamlandırabiliyoruz. Aksi takdirde salt politik ya da ekonomik gelişmeleri takip etmekle makûl neticeler elde etmemiz imkânsız olurdu. Esere bir bütün olarak bakıldığında Memlûk sisteminin tabiatını yansıtan normlarda hızlı dönüşümlerin yaşandığı gösterilmeye çalışılmıştır. Bir başka ifadeyle klasik dönemde tek soylu esasa mebni olan memlûk/kölemen sistemi zamanla değişerek seçkin ya da aristokratların bir sınıfı hâline gelmiştir (s. 178). Yine eserde Memlûk askerî-idari yapısıyla ilgili terimlerin daha iyi anlaşılabilmesi için metinde değil de kitabın sonunda ayrı bir sözlük ya da liste hâlinde kavramlara yer verilmiştir. Bu sayede Memlûk askerî-idari sisteminin daha iyi anlaşılması sağlanmıştır. Tüm bu durumları göz önüne aldığımızda eserin Memlûkler dönemiyle ilgili çalışma yapanların mutlaka istifade etmesi gerektiğini düşündüğümüz bir eser olduğu kanaatindeyiz.